

Pavel Dufek, Hubert Smekal a kol.: Lidská práva v mezinárodní politice.

1. vydání. Ediční řada Lidská práva. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 448 stran, ISBN 978-80-7478-720-1 (signatura knihovny ÚMV 61 287).

Řada původních českých publikací, které se věnují lidským právům, byla péčí nakladatelství Wolters Kluwer rozšířena o kolektivní dílo *Lidská práva v mezinárodní politice*. Práce mladých autorů se s konkurencí na lidskoprávním poli vyrovnává jednak šíří záběru, jednak „handbookovým“ pojetím publikace. Devět příspěvateľů se v šestnácti kapitolách postupně věnuje filozofickým, výzkumným, mezinárodněprávním, ústavněprávním, zahraničněpolitickým aspektům lidských práv, představuje univerzální a regionální režimy ochrany a další témata (humanitární intervenci, tranzitivní spravedlnost, humanitární právo), která s lidskými právy souvisejí. Téměř 400 stran textu je uspořádáno do tří velkých oddílů: 1. „Základy studia lidských práv“; 2. „Lidská práva v mezinárodním kontextu“; 3. „Lidská práva ve vnitrostátním kontextu“.

Recenzovaná publikace si neklade složité výzkumné otázky ani nekonstruuje hypotézy. Za cíl si autoři určují „komplexně představit téma lidských práv v průsečíku politické filozofie, práva a společenských věd“ (s. 19–20). Vycházejí přitom z toho, že v právní vědě jsou již lidská práva výrazně rozpracována, v dalších oborech (politická filozofie a teorie) se domácí bádání slibně rozjíždí. Už pohled na obsah díla ukazuje, že jeho záběr je velmi široký, a přestože většina příspěvků inklinuje k právnímu pohledu (ostatně i většina příspěvateľek a příspěvateľů absolvovala právnické fakulty), nepřehlédnutelná role byla přidělena i příspěvkům vycházejícím z politické filozofie a mezinárodních vztahů. Požadavky na autory byly – slovy editorů – formulovány následovně: reflektovat dosažené poznání, propojovat vícero společenskovedních perspektiv, být pokud možno původní, „přijít s výsekem problematiky, který se doposud v České republice nepopisoval, případně nikoliv v takto vymezené perspektivě“ (s. 23). Ale taky solidně uvést do problematiky a prezentovat základní data (s. 23).

Pokud jde o uspořádání publikace, editoři se v úvodu otevřeně hlásí k formě příručky. Co do rozsahu se zatím svým zahraničním inspiracím nevyrovnají. *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, editovaný Dinah Sheltonovou, má přes tisíc stránek a obě přehledové publikace vydané nakladatelstvím Routledge – *Routledge Handbook of International Human Rights Law* (eds. Scott Sheeran a Nigel Rodley) a *Handbook of Human Rights* (ed. Thomas Cushman) – mají kolem osmi set stran, přičemž poslední uvedená publikace je rozdělena do 61 kapitol. V české lidskoprávní produkci představují ovšem *Lidská práva v mezinárodní politice* první takto pojatou publikaci, a věnují-li autoři další energii jejímu postupnému rozšiřování, mohou se rozsahem časem přiblížit svým vzorům.

Editoři Pavel Dufek a Hubert Smekal v úvodu nabízejí čtenáři dva možné přístupy ke svému dílu: buď čtení po oddílech nebo kapitolách, anebo – a to by autory potěšilo více – číst „od úvodu až po závěrečnou tiráž“ (s. 24). Osobně se přikláním spíše k první uvedené variantě, a to vzhledem k tomu, že každá kapitola je psána trochu jinak. Ostatně editoři v úvodu přiznávají, že „autoři a autorky jednotlivých kapitol dostali při zpracování poměrně volnou ruku“ (s. 23). Příspěvateľé přiznané volnosti hojně využili, jejich přístup k jednotlivým tématům se liší co do jazyka (od „vyprávění“ přes popisný studijní podklad k odbornému textu s vymezeným cílem a shrnujícím závěrem), strukturování textů, množství zakomponovaných faktografických údajů, hloubky popisu či většího nebo menšího počtu detailů, které ve svém příspěvku čtenáři nabízejí.

S přemýšlivou náladou (a slovníkem základních pojmů z filozofie, není-li čtenář s oborem již obeznámen) může zájemce přistoupit k první kapitole, věnované filozofickým

pramenům lidských práv. Autoři v ní chronologicky sledují zrod úvah o přirozeném právu, o přirozených právech, podrobně shrnují i jejich kritiku a příčinu ústupu ze slávy, respektive úpadku. Před očima čtenáře defilují jména významných filozofů a myslitelů od Aristotela a Tomáše Akvinského přes Huga Grotia, Thomase Hobbesa a Johna Locka. Je představena „velká trojice“ kritiků lidských práv – Jeremy Bentham, Edmund Burke a Karl Marx –, ale také David Hume, Jean-Jacques Rousseau a Georg W. F. Hegel. Novější kritické přístupy reprezentují evoluční teorie a (politická) geografie. Text je zřejmě určen spíše pokročilým čtenářům, kteří jednak nemají problém s rozsáhlými souvětími (věty jednoduché jsou v této části spíše výjimkou) a jednak jsou orientováni v základních filozofických pojmech a jménech.

Druhou kapitolu, věnovanou problematice definování lidských práv, zpracovali shodně jako předcházející část Jiří Bartoš a Pavel Dufek. Čtenáři s filozofickým zájemem budou i ve druhé kapitole ve výhodě. Šanci porozumět však rozhodně mají i všichni ostatní, neboť jde o kapitolu definující a použité pojmy jsou v textu vysvětleny. Kde lze, využívají autoři dichotomie nebo kategorizování (základní vs. morální práva, občanská a politická vs. sociální a kulturní práva, privilegium – nárok – pravomoc/moc – imunita, zájmová vs. volní teorie a další). Stejně jako většina ostatních příspěvků jsou i první a druhá kapitola dedikovány výzkumným projektům (přehled na s. 5 a 6). Zatímco u ostatních textů zaměření výzkumu a výstup ladí, u prvních dvou kapitol není obsahová vazba na řešený projekt nazvaný „Volby, politické strany a prosazování zájmů II.“ na první pohled příliš čitelná.

Ve třetí kapitole představují Petr Preclík a Hubert Smekal současné trendy v oblasti lidských práv. Zaměřují se na rozšiřování lidských práv a diskuse o nich a na rozpínání subjektů lidských práv. Judicializace mezinárodní politiky a soudy ve světové politice patří mezi odborné zájmy autorů, a proto nemůže ve třetí kapitole chybět část 3.2, věnovaná právě soudním mechanismům ochrany lidských práv a souvisejícím trendům. Jako hlavní trendy jsou představeny judicializace lidskoprávních mechanismů a vznik individuální odpovědnosti za hrubá porušování lidských práv. V třístránkovém závěru autoři nabízejí několik zajímavých podnětů k zamyšlení nad rolí nových médií a sociálních sítí ve vztahu k lidským právům. Pokud bude publikace v příštích letech rozšiřována, je toto téma jasným adeptem na obšírnější zpracování.

Krátká čtvrtá kapitola „Společenskovední výzkum lidských práv“ od Huberta Smekala uzavírá první část knihy. Vzhledem k množství literatury věnované lidským právům a k omezenému rozsahu kapitoly byl autor postaven před nelehký úkol, s nímž se vyrovnává tím, že se snaží identifikovat hlavní trendy ve výzkumu a zaměřuje se na kvantitativní výzkum a měření lidských práv. I když editoři v úvodu publikace poukazují na dynamický rozvoj lidskoprávní nauky v České republice v posledních letech, jsou z českých prací ve čtvrté kapitole (přesněji v poznámkách pod čarou) zmíněna pouze dvě díla.

Druhá část knihy je ze všech tří nejobsáhlejší a tvoří ji devět kapitol. Trochu nečekaně ji, na rozdíl od ostatních částí, uvádí krátká předmluva, shrnující vývoj ochrany lidských práv od Johna Austina, respektive od druhé poloviny 20. století, do současnosti. Pátou kapitolu zpracovali (stejně jako třetí) Petr Preclík a Hubert Smekal. Čtenář, kterého nalákal název knihy a spíše než mezinárodněprávní pohled jej přitahují mezinárodní vztahy a mezinárodní politika, se v páté kapitole bude cítit jako ryba ve vodě. Zejména studentům, kteří již mají za sebou kurz teorií mezinárodních vztahů, budou sympaticky povědomá jak zmiňovaná jména, tak pojmy realismus, liberalismus, konstruktivismus, mezinárodní režim.

Šestou kapitolu „Lidskoprávní aktéři a demokratizace mezinárodního řádu“ sepsal Lukáš Hoder a její pojetí a rázné tempo docení především studenti, kteří hledají přehledný materiál k seznámení s tématem nebo přípravě na zkoušku. Text je „ve výpiskovém duchu“ hojně strukturován – tam, kde může, používá autor číslování nebo odrážky, vše je uspořádáno. Postupně přibližuje vnitřní a vnější roli států (včetně šesti možných typů reakcí

na porušení lidských práv), mezinárodních organizací (u nichž se zmiňuje o stanovování standardů chování, monitoringu a porušování lidských práv mezinárodními organizacemi), nevládních organizací, obchodních společností a dalších aktérů. Autor hojně poukazuje na zdroje, z nichž svá tvrzení (a kategorizaci) přejímá, a dává čtenáři možnost se podrobněji seznámit s částí textu, která ho zaujme. Rozhodně i tato kapitola by si v budoucnu zasloužila rozšíření, ať už v části věnované soukromým vojenským a bezpečnostním společnostem, nebo transnacionálním korporacím. V souvislosti s rolí států a mezinárodních organizací se také nabízí otázka, jakou roli mohou při vynucování lidskoprávních závazků sehrát mezinárodní sankce, které jsou dnes (zejména Evropskou unií) hojně ukládány v případech porušování lidských práv s cílem mu zabránit.

OSN hraje v systému ochrany lidských práv nezastupitelnou roli a v publikaci nazvané *Lidská práva v mezinárodní politice* kupující a čtenář oprávněně očekává, že Radě pro lidská práva jako nejvýznamnějšímu lidskoprávnímu orgánu OSN bude věnován dostatečně velký prostor a pozornost a že také další orgány početné lidskoprávní rodiny v rámci OSN mu budou důstojně představeny. Sedmá kapitola však zdaleka nepůsobí dojmem těžiště nebo zlatého řezu publikace. Je relativně krátká; Petr Preclík představuje univerzální systém ochrany lidských práv na patnácti stranách. Kromě toho na s. 167 upozorňuje, že není v možnostech kapitoly „*podchytit celou škálu aktivit, které OSN na poli lidských práv provádí*“ a že se „*zaměří na několik vybraných problematických bodů v praxi OSN*“. Čtenáři je tak naservírováno něco málo o Radě pro lidská práva, spíše naznačena než popsána a vysvětlena je existence smluvních mechanismů na ochranu lidských práv. Téměř nic text nesděljuje o zvláštních mandátech Rady pro lidská práva, z poznámky o Palestině snad čtenář dovodí existenci teritoriálních mandátů, o tematických mandátech text mlčí. Obvyklá otázka, kterou si každý začínající badatel nebo zájemce o lidskoprávní dění v OSN musí vyjasnit – rozdíl mezi Radou pro lidská práva a Výborem pro lidská práva –, v textu nezazní. Autor se sice může ospravedlnit tím, že nezminěně mechanismy nepovažuje za „*problematické body*“, přesto by měl alespoň přiznat jejich existenci, anebo vysvětlit, proč sedmá kapitola vybočuje ze základního zadání publikace (tedy z uvedení do problematiky a prezentace základních dat, jak editoři specifikují na s. 23). Jako v jediné z celé publikace najdeme v sedmé kapitole také věcné chyby – Všeobecná deklarace lidských práv je uvedena jako Deklarace práv člověka, Úmluva o právech dítěte byla přijata v roce 1989 (nikoliv 1990, jak je uvedeno v tabulce na s. 173), ČSSR se stala smluvní stranou mezinárodních paktů z roku 1966 v roce 1976, kdy vstoupily v platnost (v roce 1975 je sice ratifikovala, ale smluvní stranou se stát stává teprve poté, co mezinárodní smlouva dosáhne stanoveného počtu ratifikací a vstoupí v platnost). Zajímavá myšlenka o rozšiřování lidskoprávního zaměření napříč agendami OSN na s. 177 a 178 se ztrácí v rozpačitém dojmu, který zanechaly předchozí pasáže.

Osmá kapitola, kterou společně zpracovali Lubomír Majerčík a Hubert Smekal, se věnuje evropskému systému ochrany lidských práv a představuje Radu Evropy, Evropskou unii a stručně též Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě jako tři nejvýznamnější regionální lidskoprávní aktéry. Text je psán velmi čtivě, autoři jej zpestřují řadou detailů. Čtenář zde najde vše podstatné i mnohé podrobnosti o Evropském soudu pro lidská práva a dalších orgánech a důležitých úmluvách Rady Evropy, má možnost seznámit se prostřednictvím nejvýznamnějších soudních rozhodnutí s vývojem lidských práv v ES/EU od počátku integrace až k lisabonské smlouvě. I když lze z osmé kapitoly vycítit, že oba autoři jsou právníci a obratně pracují s právními prameny, neprávnick se nebude při četbě cítit mezi úmluvami, protokoly a rozsudky nijak nepohodlně. Pomůže mu v tom i řada faktografických údajů, zajímavosti z historie evropských lidskoprávních institucí a netřelých pohledů na téma. Ocenění si zaslouží i pozornost, kterou autoři věnují vztahu ČR a různých orgánů a mechanismů Rady Evropy.

Na „*evropskou kapitolu*“ logicky navazuje devátá, nazvaná „*Mimoevropské regionální systémy ochrany lidských práv*“. Popisnou formou, ale svižným tempem provází Katarína

Šipulová čtenáře meziamerickým a africkým systémem ochrany lidských práv, nezapomíná ani na mnohem méně rozvinutou (a mnohem problematičtější) úpravu přijatou arabskými státy a shrnuje lidskoprávně zaměřenou aktivitu ASEAN.

Další čtyři kapitoly ve druhé části jsou orientovány tematicky. Ivo Pospíšil se v desáté kapitole zabývá lidskými právy v ozbrojených konfliktech. Jde o téma relativně dosti propracované v zahraniční literatuře a autor zbytečně neopakuje to, s čím se může čtenář blíže setkat v jiných dílech. Staví se spíše do role průvodce a rádce, stručně a srozumitelně vysvětluje vztah mezi lidskými právy a humanitárním právem a ilustruje, jak tento vztah vnímají vybrané mezinárodní soudy a Výbor OSN pro lidská práva ve svých rozsudcích a stanoviscích.

Veronika Bílková se jako autorka první české práce věnované odpovědnosti za ochranu (Bílková 2010) věnuje tomuto tématu i v jedenácté kapitole. Přehledně definuje nejprve humanitární intervenci a následně vysvětluje vnímání a uvádí příklady užití humanitární intervence před rokem 1945 a zejména po něm. Plynule navazuje tématem R2P – vymezuje jej ve vztahu k humanitární intervenci, ilustruje na příkladech a jedním dechem přesvědčivě shrnuje kritické připomínky k tomuto konceptu.

Dvanáctou kapitolu „Mezinárodní trestní soudnictví“ zpracoval Lubomír Majerčík. Shrnuje v ní vývoj mezinárodních trestních institucí od norimberského tribunálu přes tribunály zřízené *ad hoc* Radou bezpečnosti OSN v první polovině devadesátých let až k Mezinárodnímu trestnímu soudu. Text přehledně seznamuje čtenáře s tématem, právním rámcem, poskytuje podstatná fakta o fungování tribunálů. Stručně a výstižně rekapituluje také kritiku, kterou na sebe činnost Mezinárodního trestního soudu váže, a v kapitole 12.3.3 – „Lidskoprávní aspekty MTS“ – v krátkosti představuje složitou otázku vyvažování práv obžalovaných, svědků a obětí.

Ve třinácté kapitole se podruhé vrací na scénu Katarína Šipulová a přináší téma tranzitivní spravedlnosti. Na rozdíl od mnoha jiných kapitol, kde autoři mohli navázat na dostupné české práce, se přispěvatelka pouští na pole jen málo zorané (srovnej Oberpfalzerová 2012), a její příspěvek proto považuji za obzvláště přínosný. O novosti tématu v českém prostředí svědčí i skutečnost, že překlad anglického výrazu *transitional justice* v českém prostředí nebyl dosud stabilizován, a setkat se tak můžeme s termínem tranzitivní i tranzitivní spravedlnost. Struktura kapitoly odpovídá tomu, že jde o uvedení tématu do české odborné debaty. Autorka nejprve vymezuje pojem tranzitivní spravedlnosti na pozadí jeho historického vývoje a ve vztahu k mezinárodnímu právu. V podkapitole 13.2 představuje hierarchii sedmi nástrojů odpovědnosti a podrobněji pak beztretnost, amnestii, komise pravdy a usmíření a lustrační procesy. Svůj text uzavírá přehledem problémů, které tranzitivní spravedlnosti způsobuje nedostatečné teoretické ukotvení.

Poslední, třetí oddíl knihy míří do vnitrostátních, respektive domácích vod. Ve čtrnácté kapitole si Lubomír Majerčík klade jasnou otázku: Kdo je tvůrcem české lidskoprávní politiky? V podkapitole 14.1 srovnává lidskoprávní rozměr programových prohlášení českých vlád od první vlády Václava Klause (od 1992) k úřednické vládě Jiřího Rusnoka (2013). Dále představuje činnost zmocněnce pro lidská práva a Rady pro lidská práva včetně jejich propojení a současně poukazuje na limity, které jejich aktivitu rámuje. V závěru kapitoly zmiňuje i další orgány, například parlamentní výbory. Ve třetí části seznamuje čtenáře s lidskoprávním aktérem, kterého ČR dosud nezná a který je obecně označován jako vnitrostátní lidskoprávní instituce (NHRI). Představuje pravidla pro působení této instituce (takzvané pařížské principy), vymezuje jejich typy a zamýšlí se nad tím, proč ČR akreditovanou vnitrostátní lidskoprávní instituci dosud nemá. Srozumitelně argumentuje ve prospěch závěru, aby se českou NHRI stal úřad veřejného ochránce práv (ombudsmana).

Ivo Pospíšil v patnácté kapitole přibližuje stručně vývoj ústavního soudnictví a ukazuje, jak se ochrana lidských práv teprve postupně (zejména po druhé světové válce) s ústavním soudnictvím propojovala až do dnešní podoby. Zamýšlí se nad tím, jaké výzvy pro

lidskoprávní rozhodování národních ústavních soudů přináší evropská integrace, evropský systém ochrany lidských práva a fungování evropského soudnictví. Stejně jako v části věnované ozbrojeným konfliktům i zde je text psán velmi plynule, na otázky formulované autorem nachází čtenář v textu odpovědi, bohaté odkazování na literaturu vyzývá k dalšímu studiu a bádání.

Závěrečnou, šestnáctou kapitolou „Zahraniční politika České republiky a ochrana lidských práv“ přispěla Veronika Bílková. V úvodních odstavcích charakterizuje stav poznání a dva možné cíle zkoumání zahraniční politiky: deskriptivní a hodnotící, a dále se zaměřuje na první z nich. Za pomoci pěti kritérií, která vypracoval Alfred Glenn Mower a v českém prostředí je pak na osm rozšířila Štěpánka Zemanová, autorka detailně a systematicky analyzuje českou zahraniční politiku v oblasti lidských práv co do důvodu, priorit, cílů, definice, záběru, nástrojů a postojů. Doplnuje i další kritérium – aktéry. Veronika Bílková patří k hojně publikujícím a respektovaným autorkám, a tak čtenáře nepřekvapí, že poslední kapitola knihy je sepsána velmi čtivě a poutavě. Současně přitom splňuje vysoké nároky, které jsou kladeny na odborný text.

Komu jsou *Lidská práva v mezinárodní politice* určena? Všem, kdo se o lidská práva zajímají. Široký záběr publikace a pestrý autorský kolektiv nabízí menu, z něhož si vybere každý, i když ne nutně všechny chody od předkrmu po dezert. Snad jen u hlavního chodu, představovaného pro recenzentku sedmou kapitolou, ochutnávejte opatrně.

Zuzana Trávníčková

Literatura

- Bílková, Veronika (2010): *Odpovědnost za ochranu (R2P): Nová naděje nebo staré pokrytectví?*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta.
- Cushman Thomas (ed., 2012): *Handbook of Human Rights*. New York: Routledge.
- Oberpfalzerová, Hana (2012): Tranziční spravedlnost a proces národního usmíření v Bosně a Hercegovině. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 47, No. 3, s. 5–28.
- Sheeran, Scott – Nigel Rodley (eds., 2014): *Routledge Handbook of International Human Rights Law*. New York: Routledge.
- Shelton, Dinah (ed., 2013). *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press.